

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

В. МОШИНЪ, *Δουλικὸν Ζευγάριον* (Къ вопросу о серважѣ въ Византии). *Annales de l'Institut Kondakov* 10 (1938) 113—132.

После приказа и анализе досадањих резултата научних испитивања у области аграрног устројства Византије, писац прихвата теорију Ф. И. Успенског и јеромонаха Михаила о хетерогеној структури доманијалног становништва, која показује велику диференцираност. Пољопривредно становништво било је у две велике групе: групу слободних сељака и групу зависних пољопривредних радника. Друга група показује најразноврсније облике социјалне и економске везаности, који се крећу између лично слободног закупника (*Πάροικος*) и роба у античком смислу. Један од карактеристичних облика ове везаности је облик *δουλικὸν Ζευγάριον* (*servage de la glèbe*). Припадници ове групе радника сматрају се са приватноправног гледишта као *instrumentum fundi*. Доказ за постојање ове категорије радника пружају нам четири документа: 1) *Προκτικὸν* манастира τῆς Ἐλεούσης код Струмице бр. 8; 2) акт. бр. 4 Атонске Лавре св. Атанасија по Кодексу о Александра Лаврогитиса, негда библиотекара истога манастира; 3) Акт ман. Хиландара бр. 113 — христовуља цара Андроника II Хиландарском манастиру из месеца септембра 1327 (Приложеніе къ Виз. Временнику XVII (1911) 235 sq); 4) акт бр. 3 ман. Ватопеда, копија простагме цара Манојла II Палеолога из месеца децембра 1408. Прва два акта био је подвргао анализи још јером. Михаил, док је анализу садржине последња два акта извршио тек г. Мошин. Г. Мошин долази до закључка да термини *Πάροικικὸν Ζευγάριον* и *δουλικὸν Ζευγάριον* означавају два разна приватноправна положаја: док је први подвргнут државној порези и према томе потчињен држави, дотле је други (овај обухвата не само количину живог инвентара него и самог обрађивача земље) изузет од државних дажбина и сматра се као власништво феудалног земљегосподара. Мошин упоређује ову другу категорију са *servi rustici* у римском праву и *serfs de la glèbe* у средњовековном праву Запада. Ова студија г. Мошина претставља леп прилог расветљењу аграрноправних односа у Византији.

Ф. Гранић

Д. АНАСТАСИЈЕВИЋ, *Неколики неиздати грчки текстџови*. *Старинар* III сер. књ. 12 (1937), 3—11.

Г. проф. Анастасијевић саопштава у овом чланку под бројем 1—4 необјављене текстове дипломатичког и епиграфског карактера. Нарочиту важност претстављају текстови повеља издани под бр. 1—2. Први текст, издан на основу пергаментске копије XIV стол. чуване у архиви ман. Хиландара, садржи донациону повељу Протата из месеца јануара 6584 (1076) 14 инд., коју *Παῦλος μοναχὸς καὶ πρῶτος καὶ καθηγούμενος μονῆς τοῦ*

Δοχεῖον καὶ οἱ λοιποὶ ἅπαντες πατέρες καὶ ἡγούμενοι τοῦ Ἁγίου Ὁρους монаху Неофиту, игуману манастира св. Константина, званог и тоῦ Ζεβήτου који се налази ἐν τῇ λαύρα τῶν Μηλέων. Овим актом протат преноси право власништва на напуштеном малом манастиру, γέροντος Λαυρεντίου τοῦ Παξιμαδᾶ, који је остао ἀπροστάτετος, ἔρημος τε παντέρημος καὶ εἰς τὸ παντελὲς ὅλη δι' ὅλου ἀφανισμένη καὶ ἐξαιρεμένη споменутом Неофиту и под његовом управом стојећем манастиру уз обичајена ограничења у имовноправном погледу права располагања (забрана оптерећења и отуђења манастира и његова иметка) и уз клаузулу нарочите забране каноничког одвајања поклоњеног и канонички потчињеног манастира. Право власништва и поседа је тачно описано и таксативно детерминисано. У вези са преносом власништва одређује протат за новог власника обвезу спомињања у храму монаха Лаврентија као ктитора поклоњеног манастира и оних који су се у истом манастиру трудили (καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ κοιλίασαντας). Из ове повеље, као и из одлука протата из године 6500 инд. V месеца новембра (991) (Archives de l' Athos publiées sous la direction de G. Millet. Actes de Lavre. Edition diplomatique et critique par Germ. Rouillard et P. Collomp. I (897—1178) Paris 1937, № 10, p. 27—30) и из 6505 (?) инд. X (?) месеца октобра 996 (?) (op. cit. № 13 35—38) видимо да је Протату припадало право располагања угашеним манастирима и њиховим иметком као и иметком светогорских монаха.¹ Нарочити значај даје овој повељи чињеница, да се у њој први пут спомиње име грчког манастира тоῦ Χελανταρίου, претходника српског манастира Хиландара. Као писар овог документа спомиње се Νικηφόρος μοναχὸς τῆς μονῆς τοῦ Χελανταρίου. Г. проф. Анастасијевић ставља постанак српског манастира Хиландара у другу половину X века. Друга повеља публикована на основу у архиви ман. Хиландара чуваног јако оштећеног оригинала и копије начињене у XVI веку, садржи царску простагму, датирану месеца марта инд. XII у којој император поводом жалбе монаха манастира Хиландара упућује светогорског проту и светогорске игумане да имају удовољити одлуци васељенског патријарха, донесеној у спору светогорског савета са ман. Хиландаром и реституисати ман. Хиландару од светогорског савета противправно одузету му Карејску ћелију Св. Саве (ἡσυχαστήριον τῶν Καρεῶν) уз обавезу ман. Хиландара да одржава у реду и чистоћи изворну воду за пиће која протиче διὰ μέσου τῶν δρύϊων τοῦ τοιοῦτου ἡσυχαστηρίου а служи општим интересима. Према наводу едитора и за време турске владавине вођено је више парница око истог спорног предмета између ман. Хиландара и Протата, али су турски судови на темељу ове простагме решавали свагда у корист ман. Хиландара. Сама пак простагма, према мишљењу г. проф. Анастасијевића, потиче вероватно од цара Јована V Палеолога и издана је 1344.

Под бројем 2 и 3 публикован је вулгарним рецитетом написани дедикациони натпис на звону које се сада налази на звонику храма манастира Дечана а донесено је, према предању, из Ђаковице. Према натпису, датираном 6967 год. (1458/9), звоно је поклон госпође Јелене, кћери Николе Дисковића секретара, која ће бити да је цинцарског или арнаутског порекла. На послетку под бројем 4 издана су три натписа са камених надгробних плоча нађена 1936 близу храма Св. Спаса у Скопљу. Сва три натписа потичу из XVII а не, како се у почетку мислило, из VII столећа. Почивши првог и трећег натписа били су превитери из Скопља односно из некада постојећег села Колорције код епирског града Аргирокастра.

Ф. Гранић

¹ О постојању индивидуалног иметка код монаха у Старом и Средњем веку в. ф. Гранић, Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве. Светосавски зборник I, Београд 1936, стр. 98 sq и тамо наведену литературу.

Д-Р СТАНОЈЕ СТАНОЈЕВИЋ, *Историја српског народа у средњем веку I Извори и историографија*, књига 1: о изворима (посебна издања Српске краљевске академије наука књига CXXI, друштвени и историјски списи књига 49) Београд 1937 8° III+ 388. Цена 60 динара.

Ова књига изишла је као посмртно дело проф. Ст. Станојевића. То је прва књига његовог на широко замисљеног дела „Историја српског народа у средњем веку“, која је имала, по пишчевој замисли, да изиђе у девет књига. Нажалост, од целог плана покојни проф. Станојевић остварио је дефинитивно само први део. Још је више за жаљење што у рукописима проф. Станојевића није нађено готовог и сређеног материјала за наставак ове историје. То у толико пре што је наредна књига имала да обухвати оцену домаћих и страних извора. Ми до данас још немамо добру оцену извора за српску средњеveковну историју. Нису, уосталом, ни брижљиво и детаљно испитани. Извори су остали један домен коме се нерадо научници посвећивали. Многе изворе имамо у рђавом издању. За многе изворе смо још под јаком сугестијом нарочито Илариона Руварца. Његов суд, изречен давно и често само узгред, притиска нас још увек. Ми још нисмо рашчистили у којима је деловима неки извор непоуздан и у којим деловима нема разлога да се плашимо непоузданости. То је велики и трудан посао и захтева добру упућеност, особито тамо где још нема никаквих предрађњи. А пок. проф. Станојевић познавао је изворе као ретко ко, проучавао их је још од студентских дана с лепим резултатима.

У овој књизи Станојевић је дао прво сумаран преглед извора за историју српског народа у средњем веку (стр. 1—3) затим попис места где се налазе домаћи извори за средњеveковну српску историју (4—5). Про извора налази се у Дубровнику (писани на латинском и талијанском) и на Светој Гори Атонској, специјално у манастиру Хиландару (писани на српском). У посебном поглављу (6—16) побележене су приватне збирке извора, које су временом предате разним универзитетима и библиотекама, тако да су данас и оне, уствари, јавне и приступачне за научно проучавање. Значајније су од тих приватних збирки: Павла Шафарика (данас у Ческом музеју у Прагу), Вука Караџића (данас делимично у Берлинској академији, Бечкој дворској библиотеци и Руској академији), Григоровичева (највећим делом на универзитету у Одеси), Гилфердингова (делимично у Публичној библиотеци, а делимично у светопрображенском манастиру код Москве), Севастјанова (сада у библиотеци Румјанцовског музеја), Богишићева (данас у Цавтату).

Дубровачком архиву, највећем, најбогатијем и још увек недовољно искоришћеном, особито за културну историју, посвећена је велика пажња (17—38). Дата је сва литература о Дубровачком архиву и његовом уређењу, његова историја, где је нарочито указано на пропадање грађе у архиву. Приказан је сав досадањи рад научника у Дубровачком архиву, коме Академија наука у последње време поклања већу пажњу и објављује грађу. Једна глава посвећена је Которском архиву (39—41). Исто тако детаљно је обрађена партија о раду на упознавању извора писаних на српском језику. Прво је дат историјат извора на Светој Гори (42—3), а онда врло опширно рад у светогорским манастирима (44—98), почев од прве научне посете Атосу француског лекара Белона. Детаљно је приказано интересовање научника за српске ствари, на које је први обратио пажњу Рус Василије Григорович Барски. Све је пропраћено резимираним рефератом научника о својим запажањима и испитивањима. Сем тога, обрађена је историја српских рукописа у Јерусалиму и на Синаји (99—101), Душанових повеља у манастиру св. Јована Претече код Сереза (102—4), повеља српских владара у Метеорским манастирима (105—6).

Већа су поглавља у којима је детаљно приказано испитивање старина у Старој Србији (107—22) и Македонији (123—32). Приказано је испитивање од првих описа архимандрита Јосифа Јуришића у „Дечанском првенцу“. Нарочито је опширно приказано испитивање Руса Хилфердинга, чији је рад „Боснија, Герцеговина и Стара Србија“ много пута до сада коришћен у науци. А онда су хронолошким редом избележена путовања: Хана, Макензијеве и Ирбијеве, Милоша Милојевића, Јастребова, Панте Срећковића, Љубомира Ковачевића, Андре Стевановића. Посебно су прикупљене белешке које се односе на испитивање старина у Србији (133—41), Црној Гори и Боки Которској (142—5), Босни и Херцеговини (146—51), Војводини (152—5).

У глави: Рад у талијанским архивима (156—75) обухваћен је опис Млетачког архива и рад у њему, интересовање Друштва српске словесности за Млетачки архив и рад Јанка Шафарика у њему, рад Сима Љубића, Константина Јиречека и проф. Јорге. У истом одељку приказан је и рад у Ватиканском архиву, с нарочитим обзиром на рад у њему научника: Кукучевића, Макушева, Дринова, Рачког, Хорвата и Августина Тајнера. Сем у Млетачком и Ватиканском архиву, рађено је и у библиотекама: Корзини, Валечилиана, Киђи, Барберини и у библиотекама у: Барију, Болоњи, Фиренци, Палерму и Јакину. За српску историју коришћен је и познати Анжујски архив у Напуљу.

Већа је и врло занимљива глава: Интересовање за домаће изворе (176—96), нарочито од времена када су слависти почели да се занимају за српске ствари. Дат је историјат путовања слависта: Кајсарова, Тургејева, Бобровског, Кепена, Кухарског, Вођанског, Прајса, Срезњевског, Григоровича. У посебној глави говори се о раду великог слависте Павла Јосифа Шафарика у Новом Саду (197—203). Највећа је глава: Вуков рад на тражењу и скупљању српских старина (204—57). Читава глава обрађена је, углавном, на основу велике Вукове преписке. Из те преписке виде се Вукове разгранате везе с многим лицима, која су добављала Вуку рукописе. Сам Вук развио је онда праву трговину и тако су многи извори продати на страни.

Велика је и особито занимљива глава: Историја наших домаћих извора (258—308). Прикупљени су подаци о губљењу, пропадању и ништењу извора. Проф. Станојевић писао је већ раније (Глас 169, 1935, 49—75) о ништењу и пропадању извора. Тежак утисак оставља излагање о пропадању извора. Ту је заиста пропало врло много из неразумевања и нехата. Зна се да су још у средњем веку пропадали извори „небреженијем“. Има, истина, помена да су већ средином 19 в. надлежни фактори показивали интересовање за чување старина. У том смислу показивало је интересовање Министарство унутрашњих дела (1844), Друштво српске словесности, поред извесних приватних лица. Сем њих, повело је рачуна о чувању старих рукописа и Министарство просвете. Пре неколико година нашао сам акт Конзисторије упућен проти у Пожаревцу 3 децембра 1846 К.М. 784, у коме Министарство просвете изјављује Конзисторији „да би она пописала све оне древне рукописне књиге које се гди при црквама и манастирима налазе, белега ради унапред храњења њиховог“. Окружне проте имали су даље у том смислу да спроведу акт.

У посебној глави приказан је досадањи рад на издавању извора (309—49), почев од Вождара Вуковића, који је у првој половини 16 в. издао неке изворе. У већој мери почело је издавање извора за српску историју тек од 1840 г., када је изишла прва већа збирка извора под потписом Павла Карано-Твртковића. Ту је дат и сав интересантан историјат око издања ове збирке. С пуно детаља приказан је и Шафа-

риков труд око прикупљања домаћих српских извора, које је издао у својој познатој збирци *Samátky d'evního písemnictví Jihoslovanův*. Затим су хронолошким редом издања побележене све едипције извора: Миклошићева *Monumenta Serbica*, Пуцићеви Споменници српски, збирка у 24 Гласнику, за коју је послао фотографске снимке архимандрит Леонид, збирка Љуб. Стојановића у 3 Споменику, Јиречекова збирка у 11 Споменику, Стојановићева збирка старих српских записа и писма, издања српских повеља на грчком, закључно с последњим издањем Соловјева и Мошина, свод родослова и летописа у издању Љуб. Стојановића, Новаковићева збирка Законски споменници, Трухелкина збирка турских споменика из Дубровачког архива, Стојановићево издање старих српских повеља и писама. Затим је дат преглед издања биографија хронолошким редом по времену издавања. Најзад приказан је рад на издавању домаћих српских извора писаних на страним језицима, које је највише издала Југославенска академија (*Libri Reformationum, Codex Diplomaticus*). Нешто су издали и Мађари: Teleki, Wenzel, Гелчић и Талоци, као и румунски проф. Јорга. Затим је приказан објављен материјал из Млетачког архива, Ватикана, разних италијанских и шпанских архива. По том је дат рад књижевних и учених друштава на прикупљању српских старина (350—4).

Напоследку дата је укратко оцена извора (355—62), управо преглед досадањих оцена, почев од Шафарика, који је први дао оцену извора, преко Руварца, Рачког, Качановског, Ходинке Антала, Петра С. Протића и поновне оцене Качановског.

Књига је праћена регистрима лица, места, манастира и цркава. Ова књига проф. Станојевића пружа детаљна обавештења о историји извора. Види се сав труд на прикупљању извора и како смо доцкан сазнавали за изворе и учинили их приступачним науци.

Миодраг Ал. Пурковић

ДР. МИХАИЛО ДИНИЋ, *Хроника сен-дениској калуђера као извор за бојеве на Косову и Ровинама*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVII 1, 1937, 51—66.

БОРЂЕ СП. РАДОЈИЧИЋ, *Савремене вести о Косовској битци код руског путописца Ђакона Игњатија*. Старинар XII, 1937, 47—54.

Косовски бој и главне његове личности били су и, рекло би се, остали су драги предмет интересовања и проучавања стручњака. Особито се много о том писало пред јубиларном и у време јубиларне петстотините године од боја на Косову. Али је интересовање остало и даље живо и научници су се често навраћали на ово питање.

Горње две расправе само су продужетак занимања око вести о боју на Косову, обе разматрају питање извора за овај тужни српски пораз, обе доносе преокрет у досадањем нашем схватању и тумачењу. Тако је Динић тежио да покаже како Хроника безименог калуђера из Сен Дениа, која се до сад сматрала као извор за бој на Косову, не помиње тај бој, него Сигисмундов сукоб с Турцима у Влашкој у мају 1395 г. и да је у њој забележена битка на Ровинама, која је била 17 маја 1395. Тиме би се потврђивали и ранији, на основу других извора добивени, резултати Ђорђа Сп. Радојичића, да је битка на Ровинама била 1395, а не 1394 год.

Родојичић у својој расправи задржава пажњу на француски превод руских путописаца, који је приредила Хитрово (*Itinéraires russe en Orient. Gênéve 1889*). Она је дала путопис Игњатија из Смоленска,

који је пратио московског митрополита Пимена у Цариград. Путопис је издала на основу пет рукописа, као и по штампаном тексту, издатом на основу два рукописа. Текст који је дала Хитрово своди вести Игњатија из Смоленска на врло малу меру. Ту се чак не говори ни о месту битке, нити да је Мурата убио „вѣрнѣйшій слуга Лазаревъ, именованъ Милошъ“. Кратко и суво забележио је руски путописац како је кружио глас да су обојица, Мурат и Лазар, убијени у једној битци. Ни овај, дакле, до сад тако много цењени извор, за који се сматрало да први помиње име Милошево као убице султана Мурата, нема више тог помена.

М. Пуржовић

JORJO TADIĆ, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*. Izdala „La Benevolencija“, jevrejsko kulturno-prosvjetno društvo. Sarajevo 1937.

У овој опсежној књизи (с регистром и прилозима 520 страница) писац је по подацима из Дубровачког архива изложио разноврстан материјал о Јеврејима у Дубровнику од њиховог прогонства из Шпаније до означеног времена у наслову књиге. Како су ти потоњи дубровачки Јевреји дошли у Дубровник већином преко Италије, то су они са италијанским градовима, а нарочито с јеврејским трговачким колонијама у њима, још одмах почели одржавати јаче трговачке везе. У то су се време појавиле јаче јеврејске колоније и на Балкану, те су ти дубровачки Јевреји ускоро ступили с њима у трговачке везе. Има података о таквим њиховим везама с јеврејским колонијама у Сарајеву, Београду, Софији, Скопљу, Солуну, Битољу, Јањини, Патрасу и другим местима. По многим извештајима, писаним уговорима и актима из разних парница између Јевреја и других трговаца или између самих Јевреја, као и по другим сачуваним писаним споменицима о њима, знају се имена многих јеврејских трговачких кућа из тих поменутих места. Укратко ћемо по тој књизи изложити овде материјал само о Јеврејима тога доба на територији Јужне Србије, односно о Јеврејима тога доба у Скопљу и Битољу.

Из Скопља се од почетка 16 века (1502), кад се у овом месту први пут помиње јеврејски досељеник преко Дубровника, па до средине 17 века помињу следеће јеврејске породице: *Рикома, Перника, Бенвенисти, Даради, Каџаривас, Линдо, Сеса, Сасо, Хазан, Исаија, Сулам, Барохнер, Хаим, Орџас, Арари, Биџони*.

Из Битоља је пак поменуто само шест породица, и то: *Сурмел, Абемајор, Алмали, Сасо, Зарфайли, Јени*.

Роба којом су те поменуте јеврејске куће трговале није била разноврсна, али је обухватала неке тадашње скупе артикле. У увозу се помињу: цимет, мушкатови ораси, бибер, (из Дубровника), разне тканине (из Венеције) и гримиз, који је скопски трговац Никола Пуџић, Дубровчанин, купио једном у Скопљу од једног левантинског Јеврејина. У извозу пак помињу се: свила (сирова свила, битољска свила, београдска свила и свила звана Цвет Мореје), коже, (нарочито козје) и вуна, где се једном као врста квалитета нарочито наводи скопска вуна.

Сем веза с Дубровником и дубровачким Јеврејима, скопски и битољски Јевреји су одржавали везе и са осталим поменутих јеврејским колонијама на Балканском Полуострву, па преко неких јеврејских агента и чак са трговима и јеврејским колонијама у италијанским градовима Венецији и Анкони.

А. Урошевић